

PENAVIN OLGA: Néhány baranyai, drávaszögi magyar község földrajzi név-készlete. *Godišnjak...* XIV. 1971.

- Sándoregyháza (Ivanovo) földrajzi nevei. *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakaukirjasta* 72.
- Észak-Bácska földrajzi neveiről. *NytudÉrt.* 70. sz. 1970.
- Néhány gondolat Észak-Bácska földrajzi neveivel kapcsolatban. *Üzenet.* 1974.
- Kočičevo—Kocsityevó, egy kétnyelvű kisközség földrajzi névkészlete. *Acta Linguistica.* 1974.
- Néhány gondolat a földrajzi nevekben szereplő köznevekkel kapcsolatban. *Godišnjak...* XVIII/2. 1975.

PENAVIN OLGA — MATIJEVICS LAJOS — MIRNICS JULIA: Bácsstopolya és környéke földrajzi neveinek adattára. *Újvidék.* 1975.

PENAVIN OLGA — MATIJEVICS LAJOS: Szabadka és környéke földrajzi neveinek adattára. *Újvidék.* 1977.

PÉNOVÁTZ ANTAL: Omor vagy Omarica volt-e Ómoravica ősi alakja? *Moravica monográfiája.* *Közlöny.* 1. 1976.

SZEKERES LÁSZLÓ: Szabadkai helynevek. *Helytörténeti kézikönyv.* Szabadka, 1975.

VIRÁG GÁBOR: Mit jelent a Szabadka helynév? *Üzenet.* 12. 1975.

Megjegyzés: A HITK rövidítés a Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményeit jelenti.

PENAVIN OLGA

Helynévazonosító tár az MTA Régészeti Intézetében

A régészettudomány legfontosabb fogalmai közé tartozik a lelőhely. A régészeti lelőhely az egykori települések, erődítmények, templomok, temetők stb. helyét, az ezekből származó és a településeken kívül elrejtett vagy elveszített tárgyak előkerülési helyét jelenti. A régészeti lelőhelyek jelölésére és megkülönböztetésére a lelőhely nevét használjuk. Különösen a régebről ismert lelőhelyek

esetében gyakori, hogy csak a lelőhely közvetlen környékének neve került be a szakirodalomba: Fenékpusztá, Baláca, Kőkénydomb, Ság-hegy, Jutas stb. Általánosabban elterjedt a helységnévvel összekapcsolt lelőhelynév: Gyulafirátót-Pogánytelek, Szegvár-Tűzköves, Szolnok-Strázsahalom stb. Sokszor viszont a helységnév önmagában jelöli a lelőhelyet: Vértesszőlős, Nagyszentmiklós stb. Kevésbé terjedt el az egy helység határában található lelőhelyek betűvel vagy számmal történő megkülönböztetése: Deszk A, Ószentiván VIII. A Magyarország Régészeti Topográfiájában a sorszámok mellett a lelőhely földrajzi nevét is megadjuk (51/60. = Veszprém-Nyúlkert). A római kori települések egy részét eredeti nevükkel illelhetjük: Aquincum, Gorsium, Savaria stb. A középkori lelőhelyek többségére pedig az oklevelekből ismert, sokszor máig élő elnevezéseket használhatjuk.

A százéves múltra visszatekintő magyar régészeti irodalomban a felsorolt változatok néha ugyanarra a lelőhelyre vonatkozóan is vegyesen fordulnak elő. Így a Keszthely-Fenékpusztá, Hódmezővásárhely-Kőkénydomb, de a Pogánytelek, Tűzköves alakok is használatosak. Rendszerint azonban az irodalomba először bevezetett alak gyökeresedik meg, túlélve a különféle helynévváltoztatásokat. Az azonos lelőhelyen különböző időben előkerült leletek viszont nem ritkán a találáskor éppen érvényben levő névvel vonultak be a szakirodalomba. Ennek illusztrálására a közismert Dunapentele → Sztálinváros → Dunaújváros példát említem meg. Az országhatárváltozások következtében megváltozott helynevek a régészeti irodalomban is sok zavart okoznak. A szomszédos országokban a nemzetközi szakirodalomban elfogadott, régebbi magyar lelőhelyneveket is a mai helynevekkel cserélik föl (rendszerint a korábban használt névre való utalás nélkül). A hazai régészeti irodalomban a régebbiről ismert lelőhelyeket továbbra is magyar néven nevezik, az újabb lelőhelyek esetében pedig terjedőben van a mai elnevezések átvétele.

A lelőhelynevek következetlen használata, a helységnevek változásai és egyéb (névtani szempontból érdektelen) problémák szükségessé tették egy régészeti célú helynévazonosító tár létrehozását. Az MTA Régészeti Intézetében a Magyarország Régészeti Topográfiája előkészítő munkálatai keretében az 1960-as évek közepén kezdtük el a helynévmutató kartonok készítését. Néhány éves szünet után 1976-ban újítottuk föl és gyorsítottuk meg ezt a munkát.

A helynévtár célkitűzéseink szerint egyrészt a régészeti és történeti forrásokban szereplő helynevek azonosításához, lokalizálásához nyújt segítséget, másrészt a helységnevek változásait követi nyomon. Az adatgyűjtés a történelmi Magyarország területére terjed ki, magában foglalja a római kori és középkori településneveket, a régészeti lelőhelyek neveit, a helységneveket a XIX. század második felétől napjainkig. A tájékozódás megkönnyítésére különböző színű könyvtári katalógus cédulákra gépeljük az adatokat: a római kori helyneveket zöld, a középkoriakat kék kartonra. A mai Magyarország területének újkori helynevei fehér, a külföldiek pedig rózsaszín kartonra kerülnek.

A mai Magyarország helységneveit az 1962-es, a szomszéd országok helységneveit az 1892-es Helységnévtárból és a számunkra elérhető legújabb helységnévtárakból gyűjtöttük ki. (Ezek felsorolását függelékben adom meg.) A kartonokon föltüntetjük a közigazgatási beosztást is, valamint a névváltozásokat (1.sz. minta), község-egyesítéseket (2.sz. minta), községalakulásokat (3.sz. minta). A névváltozatokról mutatókartonok készülnek (4–5.sz. minta). Az összesített helyneveket fölbontva is mutatózzuk (6.sz. minta). A római kori és középkori településnevek, valamint a régészeti lelőhelynevek kartonjain annak a helységnek a nevét és közigazgatási beosztását adjuk meg, amelynek a határába tartozott a lelőhely 1962-ben, illetve 1892-ben (7–9.sz. minta).

A helynévazonosításokat és lokalizálásokat a helységnévtáron kívül a régészeti szakirodalom, térképek, földrajzi névtárak segítségével végezzük. A külföldi neveknél az alább felsorolt helynévazonosító szótárakat használtuk föl.

A helynévtár 36 000 kartonból áll. Teljes egészében elkészült a római kori településnevek mutatózása, a régészeti irodalomban szereplő lelőhelynevek mutatója a mai Magyarország területére szintén csaknem teljes. A középkori településnevek mutatózása csak a kezdeteknél tart. Befejezéshez közeledik a mai külföldi helységnevek azonosítása az 1892. évi Helységnévtár adataival (Horvát-Szlavónország kivételével). A mintegy tízezer névből — források hiányában — csak 40–50 azonosítását nem tudtuk eddig megoldani. Folyamatban van s 1979 végéig befejeződik az 1892 és 1969–1973 közötti hely-

ségnévváltozások földolgozása. Tervezzük az 1892 előtti helységnév-
 változások összegyűjtését, a középkori településnevek mutatójának
 fejlesztését, továbbá a legújabb időkben lezajló változások nyomon-
 követését. Távolabbi célkitűzéseink között szerepel azoknak a nem-
 zetiségi helységneveknek az összegyűjtése, amelyek soha nem vál-
 tak hivatalos névvé, ezért a helységnévtárakból általában hiányoznak
 (Wudersch = Budaörs, Postara = Semjénháza stb.).

Helynévazonosító tárunkat elsősorban a régészeti célok figye-
 lembe vételével állítottuk össze. Véleményünk szerint azonban a ro-
 kontudományok művelői és a névtani problémákkal foglalkozók is
 hasznos adatokat nyerhetnek belőle.

Minták a helynévazonosító kartonokból

1. sz.	Magyar-Kakucs
Bihar vm.
élesdi j.
(1892)	= sat Cacuciu Vechi
comuna Auseu
jud. Bihor
Románia (1972)
	1918: Nagykakucs
1920 után Cacuciu unguresc	
2. sz.	Látkócz
Trencsén vm.
báni j.
(1892)	- Uhrovec
okres Topol'cany
Csehszl. (1969)
	1920 után Látkovce
1968: Uhrovec + Látkovce = Uhrovec	
3. sz.	Dedina Mládeže
okres Komárno
Csehszl. (1969) | - 1954-ben alakult
Kolárovo (Guta),
Komoča (Kamocsa),
Neded (Negyed) és
Zemné (Szímő) községek
határának egy részéből.

(Zárójelben az 1892-ben
érvényes nevek.) |
| 4. sz. | Nagykakucs | = Magyar-Kakucs
Bihar vm.
élesdi j.
(1892) Románia |
| 5. sz. | Cacuciu unguresc | = Magyar-Kakucs
Bihar vm.
élesdi j.
(1892) Románia |

6. sz. Kakucs	= Magyar-Kakucs
Bihar vm.
élesdi j.
(1892) Románia
7. sz. Ad Miliare	- Kis-Kőszeg
Baranya vm.
baranyavári j.
(1892) Jug.
8. sz. Szentmárton	- Tamási
Tolna m.
tamási j.
9. sz. Baláca	- Nemesvámos
Veszprém m.
veszprémi j.

A fölhasznált külföldi helységnévtárak és egyéb források

Ausztria

Gemeindeverzeichnis von Österreich mit Namens- und Gebiet-sänderungen in der Verwaltungseinteilung im Zeitraum 2. Jänner 1970 bis 1. Jänner 1973. Wien, 1973.

Csehszlovákia

MILÁN MAJTÁN: Názvy obcí na Slovensku za ostatných dvezto rokov. Bratislava, 1972.

Jugoszlávia

Imenik mesta u Jugoslaviji. Beograd, 1972.

MILICA MARKOVIĆ: Geografsko-istorijski imenik naselja Vojvodine za period od 1853 do danas. Novi Sad, 1966.

Lengyelország

Mapa Samochodowo Krajoznawcza — Województwo Krakowskie. Warszawa, 1970.

Románia

Județele Romaniei Socialiste. Bucuresti, 1972.

CORIOLAN SUCIU: Dicționar istoric al localităților din Transilvania. I—II. Bucuresti, (1971.)

Szovjetunió

Історія міст і сіл. Українсько РСР. Закарпатська Область. Київ, 1969.

TORMA ISTVÁN